

MICHEL FOUCAULT’NUN ÇALIŞMALARINDA PANOPTİKON, KAPATILMA VE OKUL KURUMU

Panopticon, Confinement, and School in the Work of Michel Foucault

Eren Ağın*

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, Michel Foucault’nun modern iktidar analizi çerçevesinde okul kurumu ve eğitim alanının bir eleştirisidir. Bu bağlamda modern iktidarın, panoptik bir aygıt olarak okul kurumunda nasıl bir işleyişe sahip olduğu tartışılmaktadır. Panoptikon toplumu, bireyleri hesaplayarak, denetleyerek ve sınıflandırarak onları belirli normlara tabi kılmayı hedeflemektedir. Bu normları, bireylere dayatan cezaevi, tımarhane, hastane, okul vb. kurumlar ise kapatılma kurumları olarak adlandırılırlar. Kapatılma kurumu olarak okul, öğrenciler üzerinde sadece baskı ile iş görmemekte, aynı zamanda rıza üretimini de güçlü bir şekilde tesis etmektedir. Okul kurumunda “itaatkâr bedenler”in yaratılması için bir dizi disiplinci teknik iş görmektedir. Bu teknikler, okul kurumunda zamanın, mekânın ve faaliyetlerin denetimini ele geçirmektedir. Böylelikle panoptikon, okul kurumunda daha geniş ve büyük bir denetim, disiplin ve gözetim mekanizmasını örgütlemektedir. “İyi terbiye etmenin araçları” olarak hiyerarşik gözetleme, normalleştirici yargı ve sınav, kayıt ve gözetim tekniklerinin öğrencilere yönelik tahakküm ve rıza ilişkisini pekiştirmektedir. Bu makale, okul kurumunun makbul yurttaş ve nitelikli işgücü yetiştirme görevinin mikro ve makro iktidar ilişkilerinden bağımsız olmadığını tartışmaya açmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Michel Foucault, panoptikon, kapatılma, okul, eğitim

Abstract

The major purpose of this article is a critique of school institutions and the field of education based on Michel Foucault’s modern power analysis. Within this frame, this study explicates how modern power functions as a panoptic apparatus in a school environment. In the panopticon society, it is aimed that people are subject to certain normative structures through

* Dr. Eğitim Bilimleri, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara, Türkiye. erenagin@gmail.com Orcid Numarası: 0000-0001-8497-2197

Dr. Educational Sciences, Ministry of National Education, Ankara, Turkey.
erenagin@gmail.com Orcid Number: 0000-0001-8497-2197

Geliş Tarihi / Received: 29.03.2022 - Kabul Tarihi / Accepted: 27.05.2022

activating measurement tools, monitoring techniques, and classification methods. So, prison, asylum, hospital and school that impose the normative discourses on individuals are considered as institutions of confinement. As an institution of confinement, school not only operates with pressure on students, but also established the consent mechanism. A number of diverse disciplinary techniques are used to create docile and submissive bodies in school. All these techniques, in the meantime, organize and control time, space, and various activities in school. Thus, the panopticon organizes a robust control, discipline, and surveillance mechanism in a school environment. As part of the means of correct training, hierarchical surveillance, normalizing judgment and examination systems reinforce the domination and consent mechanism towards students. In sum, this article reveals that the function of school is to raise state-sanctioned citizens and qualified workforce which is not independent of micro and macro level power relations.

Key Words: Michel Foucault, panopticon, confinement, school, education

Giriş

Michel Foucault, 20. yüzyıl Kıta felsefesinde iktidar, delilik, cinsellik, kapatılma, yönetimsellik, güvenlik, nüfus meselelerini çok yönlü bir şekilde ele almış önemli entelektüellerdendir. Foucault'nun lisans yıllarından edindiği psikoloji ve felsefe alanlarındaki bilgi birikimi iktidar, birey ve toplum ilişkileri üzerine disiplinlerarası tartışmalar yürütmesine imkân tanımıştır. Akademik alandaki çalışmaları ise üç ayrı tarihsel dönemde değerlendirilebilir: 1960'lı yıllar arkeolojik dönem, 1970'li yıllar jeneolojik dönem, 1980'ler etik dönemdir (Karademir, 2015). Arkeolojik dönemde ("Kelimeler ve Şeyler" adlı kitabı) tıp, dilbilim, ekonomi, psikiyatri söylemlerinin analizini yaparken cinselliği belirleyen bilimlerin eleştirisini; jeneolojik dönemde ("Hapishanenin Doğuşu" adlı kitabı) iktidar analizi yaparken cinselliği düzenleyen iktidar ilişkilerinin eleştirisini; etik dönemde ise ("Cinselliğin Tarihi" adlı kitabı) kendilik teknolojilerinin analizini yaparken cinsel özneyi oluşturan toplumsal yapıların eleştirisini odak noktası olarak almıştır (Foucault, 2006a; 2006b; 2010). Bu çalışmaları içerisinde Foucault'nun okul kurumuna müstakil olarak odaklandığı bir çalışması da bulunmamaktadır. İktidar ilişkilerinin jeneolojik (soybilimsel) analizini yaptığı *Hapishanenin Doğuşu* (2006a) adlı eserinde ise modern iktidarın oluşumu ve örgütlenmesinde bir dizi tekniğin okul kurumuna nasıl yansındığını çözümlemektedir.

Modern okul sisteminin anlamlandırılması için modern iktidar formunun oluşumunu anlamak önemlidir. Foucault'ya göre (2006a), 18. yüzyılın sonu ile birlikte bedene azap çektiren, bedeni parçalayan ve teşhir eden cezalandırıcı iktidar yerini disiplinci iktidara devretmiştir. İktidar tipinin değişmesi ile beden, cezalandırılabilir nesne olmaktan çıkarak uysallaştırılan ve edilgenleştirilen bir nesneye dönüşmüştür. Bedenin uysallaşması ise okul,

hapishane, tımarhane, hastane gibi kurumlarda uygulanan bir dizi pratikler ile sağlanmaktadır (Güneş, 2015). Michel Foucault'nun çalışmalarında disiplinci yeni iktidar formu, hapishanenin doğuşu ile diğer modern kurumları da örgütlemektedir. Foucault, iktidarın tarihselliğini ve kendini hakikat olarak dayatan bir bilimsel/bilgi söylem ile sarmalanarak nasıl üretildiğini ortaya koymak için arkeolojik ve jeneolojik analizlerini sağaltıcı kurumlara çevirmekte ve iktidarın üretildiği kurumları (hapishane, okul, hastane, fabrika vs.) Jeremy Bentham'dan aldığı "Panoptikon" metaforu ile ifade etmektedir (Işık, 2012). Bu metafor, pan (bütün) ve optikon (gözlemlemek) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir (Etymonline, 2022). Panoptikon, bütün bir gözetim ve denetim aygıtına verilen isimdir. Panoptikon adıyla anılan cezaevi modeli mimarî olarak; çevrede halka tipi bir bina, merkezde halkanın iç çeperine bakan büyük pencereleri olan bir kule, çevredeki bina ise bölümlere ayrılmış ve her bir bölüme bir mahkûm düşecek şekilde tasarlanmıştır (Canyurt, 2020). Panoptikon adı verilen hapishane planı, aslında bir toplum modelini inşa etmektedir. Bu toplum modeli, toplumdaki bireylerin özelliklerini ve bireyselliklerini belirlemektedir. Bireyleri ve toplulukları gözetim altına alma, kontrol etme, ayırıştırma, hesaplama, sınıflandırma ve akılcılaştırma teknikleri sayesinde artık bedenlerin belirli bir norma uyumlu hale getirilmesi mekânsal düzenlemeler ile mümkün olmuştur (Gülşahin, 2019). Bu nedenle okul kurumunda gerçekleşen eğitim-öğretim faaliyetlerinin mekânsal analizinin de yapılması önem arz etmektedir.

Michel Foucault'nun çalışmalarında iktidar kavramı çok biçimli ve kendi tarihselliğinde birçok yapı içerisinde dolaşıma ve dönüşüme girerek mevcudiyet göstermektedir. İktidar kavramı sadece kısıtlayıcı ve baskı kurucu bir potansiyel olarak ele alınmaz, aynı zamanda yapılandırıcı, inşa eden, düzenleyen bir potansiyeldir (Oranlı, 2012). Bu minvalde modern iktidar yapısı ve ilişkileri çerçevesinde okul kurumunun yeniden ele alınması gerekmektedir. Denetimci ve disiplinci mekanizmaların okul kurumunda nasıl işlerlik kazandığının ortaya koyulması eğitim alanının eleştirisi açısından da kritik bir öneme sahiptir. Deacon (2006) çalışmasında Michel Foucault literatüründe eğitim alanının pozisyonunu üç temel hat üzerinden anlamlandırabileceğini belirtmektedir: Okul kurumunun "teknik-politik" tarihi (a 'technico-political' history of the school), "ahlaki ortopedi" olarak eğitim (schooling as 'moral orthopedics'), ve "kapasite-iletişim-iktidar" olarak eğitim (education as 'capacity-communication-power'). Okul kurumunun teknik-politik tarihi ile çerçevelenen anlamı eğitim veren kurumların çoklu örgütlenişini (örneğin, hapishaneler, rehabilitasyon merkezleri vb.) ve okul kurumunun bu bağlamda tek pedagojik içerikli kurum olmayışını vurgulamaktadır. Bu

çerçeve içerisinde okul, disiplin tekniklerine başvurmaya başlaması ve çoklu kontrol mekanizmalarını birey üzerinde etkinleştirilmesi ile eğitim-öğretim sağlayıcı pozisyonunu yeniden farklı biçimlerde üretmektedir. Kapatılma kurumu olarak değerlendirilen okullarda uygulanan disiplin teknolojileri, birey ve toplum ilişkilerinin yönetimini düzenlemekte; mekân, zaman ve faaliyetleri tanzim etmekte; bilgi ve özneyi tanımlayacak ve düzenleyecek süreçleri işletmekte; özne-bilgi-iktidar ilişkilerini organize etmekte ve okulun dışına da sirayet edecek şekilde süreklilik kazanmaktadır. İkinci hat ise, “ahlakî ortopedi”nin uygulama düzlemi olarak eğitim tanımlamasında okul kurumunun bir nüfus yönetim birimi olarak konumlanması yer almaktadır. Nüfusun yönetimi, özelleştirilmiş izleme teknolojileri barındırmakta (örneğin, birebir ilişkilenebilirliğin merkezine alan öğretmen-öğrenci ilişkilerinin inşası gibi), eğitim sürecinin mikro-disiplinleştirilmesi ile disiplinci bir metot olarak görünür olan fiziksel şiddetin yerini daha karmaşık formlarda görünmez, fayda sağlayan olarak tanımlanan disiplinci metotlar (bedene işkence sürecinden beden ehlileştirilme pratiklerine, örneğin hijyenin kurumsallaşması, jimnastik ile beden terbiyesi gibi) almaktadır. Ayrıca “ahlakî ortopedi” olarak eğitim bir süreklilik tesis etmeyi önemser, çocukluktan yetişkinliğe bireyin hayatta kalma becerilerinin şekillenmesinde ve devamlılığında belirleyici roller üstlenmektedir. Üçüncü hat olarak eğitim “kapasite-iletişim-iktidar” denkleminde aktifleşmekte ve öğretmen pratiğinin merkezinde gözetleme ilişkileri konumlanmaktadır. Eğitim-öğretim süreçlerinin barındırdığı suçluluk duygusu, yükümlülükler ve kontrol mekanizmaları ile başkalarına bağımlılık üzerinden ilişkiler tesis edilmekte, meşru zorlama süreçlerine aktif katılım sağlanmakta, bilen-bilmeyen denklemi üzerinden cehaletin varlığının kabulü gerçekleşmekte ve başkasına muhtaçlık duyguları ve pratikleri de aktif hale gelmektedir. Dolayısıyla, Foucault için bilen bir kişinin bilgisinin aktarım sürecinde değildir sorun, sorun otoritenin keyfiligi ve yarattığı tahakküm ilişkilerinde de değildir, asıl temel mesele otoritenin yarattığı tahakküm ağları ve bu ağlardan sıyrılmamanın mümkünlüğündedir (Dussel, 2010).

Bu makale, Foucault'nun *Hapishanenin Doğuşu* (2006a) eserini temel çıkış noktası kabul ederek ve literatürde yer alan akademik çalışmaları dikkate alarak okul kurumunun modern iktidar yapısı ve işleyişiyle ilişkisinin çerçevesini çizmeyi ve tartışmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda modern iktidar tipinin değişimiyle birlikte iktidar ilişkilerinin okul kurumunda disiplin, denetim ve gözetim mekanizmaları olarak nasıl işler hale geldiğini Foucault'nun temel tartışmaları üzerinden ele almaktadır. Eğitim bilimleri Türkçe literatüründe okul kurumuna ilişkin çalışmalar, eğitim ve öğretim faaliyetleri ve bunların yalnız bir muhasebesi (veri analizi) üzerine yoğunlaşmaktadır. Oysaki, okul

kurumu ve eğitim alanı çok boyutlu iktidar ilişkileri ve ağlarına bağlı olarak şekillenmektedir. Bu iktidar ilişkileri ve ağları, içinde yaşanılan toplumun demokrasi kültüründen bilimsel bilgiye verilen değere uzanan geniş bir alanda kendini göstermektedir. Eğitim alanının çoklu bileşenlerinin ve okul kurumunun işleyiş dinamiklerinin analizini yapabilmek için iktidar ilişkilerinin tarihsel zemininin tespiti önem kazanmaktadır. Bu tarihsel zemini, jeneolojik (soybilimsel) yöntemi takip ederek modern iktidar ve kurumların ortaya çıkışıyla açıklamak mümkündür. Foucault, jeneolojik (soybilimsel) analiz ile modernitenin çok önemli bir parçasını oluşturan, belki de modernite ve aydınlanma ruhunun da çok önemli bir parçasını oluşturan birtakım kurumların tarihini yapmaktadır (Keskin, 2022). Bu noktada modern iktidarın kurumlara, özneye, bilgiye, normlara, disiplin ve denetim teknolojilerine dair bakışı önem arz etmektedir. Bu makale, verilere dayalı bir “kanaatler sosyolojisine” (Baker, 2018) indirgenmiş eğitim bilimleri alanını, Foucault'nun okul kurumu ve eğitime ilişkin temel kavramları ve görüşleriyle derinleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, bu makalenin önemi, okul kurumunun modern iktidar ilişkileri ile olan bağının kurucu unsurlarını çerçevelemesi ve okul kurumu içerisinde dolaşım biçimlerinin eleştirisini sunmasıdır.

Panoptikon: Disiplinci İktidar ve Kapatılma

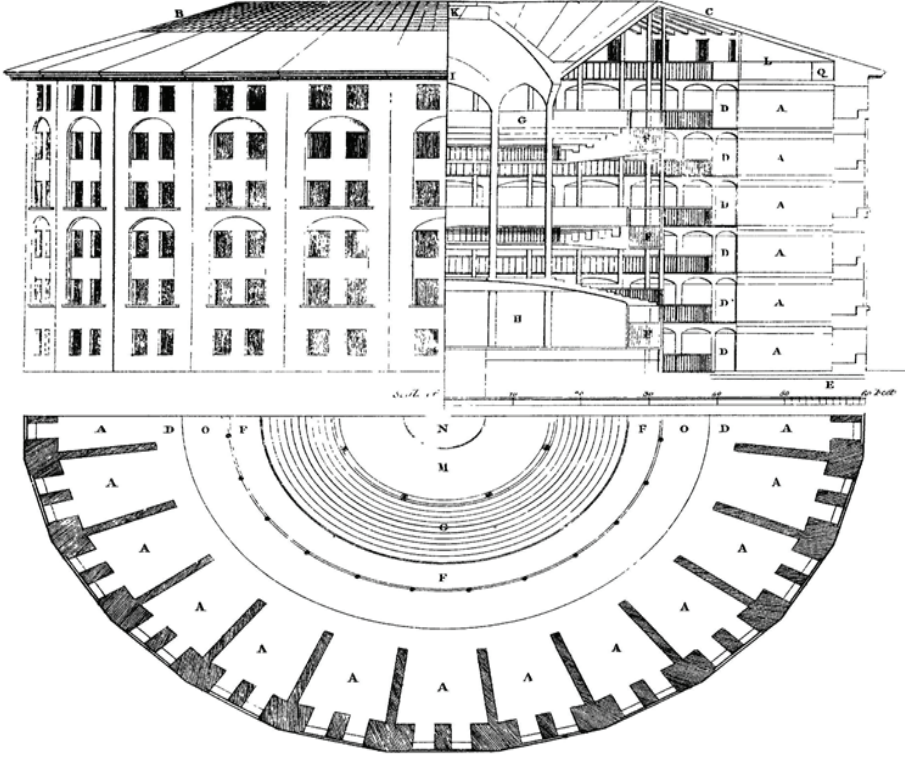
Michel Foucault'nun modern iktidar rejimi üzerine çalışmalarında disiplinin özel bir yeri vardır. Foucault'nun modern iktidar rejimi, disiplin ve iktidar ilişkileri ile açıklanmaktadır. Bu açıdan iktidar bir yapı, devlet, hükümet, kurum, siyasi iktidar olarak düşünülmez. İktidar, bize ait bir güç değil, daha çok belirli bir toplumdaki stratejik ve karmaşık bir durum olarak kavranmalıdır (Foucault, 2000). Dolayısıyla, iktidar bir devletin, hükümdarın, kralın hükmetme ve uygulama biçimi değil, daha ziyade ağsal bir yapıdır ve bu ağ içinde bireyler hareket halindedir. Bu çerçevede modern iktidar, hükümdarlık biçimi olan iktidardan farklı bir şekilde işlemekte dolayısıyla cezalandıran veyahut biat ettiren ya da tahakküm koşulu yaratan bir iktidar tipi olarak değerlendirilmemektedir. Daha ziyade, bireyleri terbiye eden ve onlardan verimli bir şekilde yararlanmayı ön plana alan bir politikaya sahiptir. Modern iktidar işleyişinde belirli biçimlerde boyun eğme ve rıza gösterme eğiliminde olan bireyler, iktidarın sadece pasif ve onay veren hedefleri değildir, iktidarın her zaman bir aracısıdır (Foucault, 2005a). Bireylerin hareket halinde olmaları bu ağsal iktidar mekanizmasını yaşatmakta ve sürdürmektedir. Böylelikle, modern iktidarın bireyin haricinde kurulmuş bir yapı veyahut kurum olarak işleyişi söz konusu olmamaktadır. Disiplin de iktidarı icra etmenin bir tarzı, tipidir. Foucault (2006a) bedene yönelik işlemlerin denetimine onay veren, bedenün güçlerinin devamlı bir şekilde tabi

kılınmasına imkân veren ve bedene bir yarar/itaatkârlık ölçüsünü dayatan yöntemleri disiplin olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda disiplin bir iktidar fiziği, teknolojisi ve anatomisi olarak da adlandırılmaktadır (Foucault, 2006a). Bu yüzden disiplin ne bir kurum ne bir aygıt ne de belirli bir yöntem olarak açıklanmaktadır. Bu nedenle disiplin, çeşitli teknikler, usuller, aletler, uygulama düzeyleri, hedeflerin tamamını kapsamaktadır.

Disiplinci iktidar, modern kapitalizmin ekonomik, siyasî ve tarihsel koşullarına bağımlıdır. Modern kapitalizm ile uyumlu bireylere duyulan bu ihtiyaç, ulus-devletlerde hem makbul vatandaş yaratımı hem işgücü sermayesi bakımından değerlidir. Bu bağlamda itaatkâr, bağımlı ve idmanlı bedenler disiplin tarafından imal edilirler (Foucault, 2006a). Disiplinci iktidar, bireyleri terbiye ederken onları en yararlı olabilecekleri mekânlara, alanlara yerleştirmekte ve kapatmaktadır. Bu kapatılmanın gerçekleştiği kurumlar, disiplinin kusursuz işlediği kurumlar olarak değerlendirilmektedir. Atölyeler, hapishaneler, kıışlalar ve okullar, bireyin kim olduğu ve neyle meşgul olduğu; birey ile ne yapılabileceği ve onu nereye yerleştirmek gerektiği bilgisini toplayan disiplinci makineler olarak işlev görürler (Foucault, 2005a). Buradaki disiplinci makineler kavramı, aslında disiplinci iktidar yapısını ve işlevini göstermektedir. Modern disiplinci iktidar, toplum içinde norma tabi olmayan kişi, grup ve zümreleri toplumdan ayırıştırarak belli bir mekân içerisinde denetim ve gözetim altında tutmaktadır. Örneğin, öğrenciler okullarda, işçiler fabrikalarda, deliler tımarhanelerde, suçlular cezaevlerinde kapatılarak onların toplumdan soyutlanıp norma tabi hale gelmeleri sağlanır. Böylelikle, bu kurumların farklı işlevleri olsa da baskı ve denetim aygıtı olarak toplumsal normların yeniden üretiminde yer almaktadırlar. Bu disiplinci iktidarın bir diğer adı Panoptikon'dur. Panoptikon ilgili literatürde çeşitli sosyal sorunların giderilmesi amacıyla tasarlanmış bir hapishane planı olarak yer alır (Bentham, 1995).

Şekil 1: Panoptikon Planı

Kaynak: Wikipedi, 2022.

Panoptikon insanların belli mekânlarda denetim, disiplin ve gözetim altında tutulmasını sağlayan bir iktidar sistemi olarak işlev görmektedir. Panoptikon'da denetim ve gözetim mekanizması o kadar olağan bir şekilde tasarlanmıştır ki bireyler belli bir zaman sonra kendilerini takip eden bir göz olmasa bile kendini gözetim altında hissetmekte ve ona göre davranışlarını düzenlemektedir. Gözetleme kulesi, panoptikon fikrinin mimari bir yapı olarak pratik edilmesine aracılık ederken gözetlenenin görünür kılındığı, gözetleyenin gizlendiği bir disiplin mekanizması ile sürekli gözetlenildiği hissini yarattığı birey, zaman içerisinde davranışlarını denetlemeye başlamaktadır (Jardine, 2005). Bu işleyişte, panoptikon toplum içerisinde bireyin kendini disiplin altına alan ve denetleyen bir yapıya doğru evrilmesini hedeflemektedir.

Panoptisizm, toplumumuzun karakteristik özelliklerinden biridir. Kişisel ve sürekli gözetim biçimi altında, denetim,

cezalandırma ve ödüllendirme biçimi altında ve ıslah biçimi altında yani bireylerin bazı kurallara göre dönüştürülmesi ve şekillendirilmesi biçimi altında, bireylere uygulanan bir iktidar biçimidir bu. Panoptizmin bu üçlü yanı gözetleme, denetim ve ıslah toplumumuzda var olan iktidar ilişkilerinin temel ve karakteristik bir boyutu gibi durmaktadır (Foucault, 2000, 237).

Panoptik iktidar formunda bireyler kapatılma kurumlarında denetim ve gözetim altında tutulur, disiplinci pratikler ile de normların bireylere dayatılması gerçekleşir. Bu normlar bireylerden toplumun geneline yayılan bir disiplinci iktidarın aktarımını oluşturmaktadır. Norma uyan bireyler “normal” (akıllı, ahlaklı vd.), uymayanlar ise “anormal” (deli, serseri vd.) olarak kategorize edilirler. Bu işleyişte, modern iktidar mekanizması, bireyleri belli kalıplar içinde adlandırarak, bireyselliğini tanımlayarak bireye, kendisinin ve başka bireylerin onda tanımak mecburiyetinde olduğu bir iktidar yasasını zorla benimseterek gündelik hayata doğrudan müdahale etmeyi hedeflemektedir (Foucault, 2005b). Bireyin zihin ve bedenine müdahalede bulunarak bireyi norma ait kılan iktidar mekanizması, bu işleyişi tesis ve tanzim eden sınıflandırma, adlandırma, ayırıştırma, gözetim altında tutma, cezalandırma ve denetleme gibi disiplin tekniklerinden yararlanmaktadır. Bu bağlamda, örneğin okullarda kayıtların tutulması, raporların doldurulması, standart bir üniformanın giyilmesi, kuralların gözetilmesi, sıkı bir zaman yönetiminin uygulanması, sınavların katı disiplin altında gerçekleştirilmesi ve debdebeli cezaların verilmesi panoptik gözetim söyleminin veçheleri arasında ele alınmaktadır (Hope, 2018). Kapatılma kurumları olarak hapishane suçluların, akıl hastaneleri delilerin, kışlalar askerlerin, okullar öğrencilerin toplumsal normlara ayak uydurduğu mekânlardır. Bu mekânlarda iktidarın normlarına uyum sağlarken bireyler özneleşmekte fakat, özneleşirken de nesneleşmektedirler. Bireyin özneleşme deneyimi, rıza ve baskıyı içine alan tabiiyet ilişkisini de beraberinde getirmektedir.

Özne sözcüğünün iki anlamı vardır: Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi telkin ediyor (Foucault, 2005b, 63).

Disiplinci iktidarın bireyi özneleştirirken nesneleştirerek kuşatması onu belli biçimlerde kategorize etmesine imkân tanımaktadır. Böylelikle bireyler tanımlanarak yönlendirilebilir ve denetlenebilir kılınmaktadır. Bireylerin

disiplinci iktidar tarafından bir bilgi nesnesine indirgenmesi söz konusu olmaktadır. Belli bir kimliğin toplumsal düzlemde olumsuz ve arzulanmayacak şekilde sınıflandırılması o kimliği tecrit, ıslah ve yok etmek için tertip edilmiş pratiklere yol açmakta ve bu pratiklerin gerçekleştirilmesi için gerekli kurumları meşrulaştırılmaktadır (Foucault, 2003). Panoptikon toplumunda toplumsal ve bireysel envanterlerin yaratılmasında hukuk, biyoloji, tıp, ekonomi kadar eğitimin de büyük bir etkisi vardır. Bu envanter yaratma sürekliliğinin okullarda tecessüm etme biçimi tüm aktörlere ilişkin verilerin tutulması, dijital kayıtlama, disiplin kurallarının tesisi ve uygulanması, bedenün üniforma ve kurallar ile terbiyesi, yoklama kayıtları, ölçme değerlendirme yöntemleri ve tüm bu süreçlere dair rapor ve verilerin tutulması şeklinde kendini var etmektedir (Selwyn, 2011; Hope, 2013). Kapatılma kurumu olarak okullar, hem öğrencileri baskılamakta hem de onların rızasını alarak boyun eğmelerini sağlamaktadır. Öğrencilerin okullarda beden ve zihin güçleri uyumlulaştırılarak geleceğin işgücüne ve yurttaş yaratımına katılımı sağlanmaktadır. Neticede disiplinci iktidarın ana hedefi, bireyleri egemenin yasa ve yasaklarına boyun eğdirmeye değil; onları eğitmeye, disipline etmeye ve normalleştirmeye çalışmaktadır (Karademir, 2018).

Okul Kurumu: Mekân, Zaman ve Faaliyetlerin Denetimi

Foucault, *Hapishanenin Doğuşu* (2006a) adlı eserinin “itaatkâr bedenler” bölümünde mekân, zaman ve faaliyetlerin denetimini incelemektedir. Okul kurumunda disiplinin icrası mekân, zaman ve faaliyetlerin denetimi açısından önemlidir. Okul kurumu, normalleştirici bir aygıt olarak disiplini farklı tekniklerle icra etmektedir. Modernlikle birlikte okul uzamın bölümlere ayrılması ve sınırlandırılması, bireylerin ve bedenlerinin bu uzam boyunca dağıtılması, eyleyeceği faaliyetlerin birim zamanda belirlenmesi, denetlenmesi ve ast-üstler arasındaki farklı hiyerarşik ilişkilere bağlı olarak disiplinin işleyişi mümkün kılınmaktadır (Yeğenoğlu, 2006). Böylelikle, okul kurumunda disiplinci iktidarın oluşturulabilmesi için bir eylemin, mekânda sistemli olarak dağıtılmasına ihtiyaç vardır.

Foucault'ya göre (2006a), okul kurumunda disiplinin uygulanması belirli teknikler üzerinden gerçekleşmektedir. Okul kurumunda disiplinci teknikler, dağıtımlar sanatını uygulamak için ilk olarak bireylerin dört bir tarafına çit çeker. Bu disiplinci *çitleme tekniği*, mekânın alanını belirleyerek denetimini mümkün kılar. Böylelikle, okulun, tımarhanenin, hapishanenin vd. duvarları bireylerin mekânda dağıtılmasına ve yönetilmesine yönelik olarak işlev görürler. İkinci olarak *çerçeveleme tekniği* ise disiplin altındaki mekânın örgütlenmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda mevcutları ve mevcut olmayanları

belirlemek, bireylerin nasıl ve nerede konumlanacaklarını bilmek, herkesin hâl ve gidişini gözetime tabi kılmak, yararlı iletişimler geliştirmek, liyakatleri ve nitelikleri ölçebilmek mekânın çerçeveleme tekniği kapsamında disiplinci düzenlenmesidir (Foucault, 2006a). Üçüncü olarak, *işlevsel yerleşimler tekniği* ise, denetim ve gözetimin yanı sıra işlevsel ve yararlı bir mekânın örgütlenmesine de katkıda bulunmaktadır. Bu aşamada okul bir mekân olarak mertebelere göre düzenlenmektedir. Sınıftaki öğrenci sıraları, okul koridorları, avlular; öğrencilere verilen ödevler; öğrencilerin yıldan yıla, aydan aya, haftadan haftaya elde ettikleri; öğrencilerin sınıflarının yaş sırasına göre birbiri ardına hizalanması; eğitim-öğretim faaliyetlerinde ele alınan konular, soruların güçlük düzeyleri ve bütün bunların bir düzen içinde yapılandırılması okuldaki mertebelendirmenin organize oluş biçimleridir (Foucault, 2006a). Okulun mekânsal yapılandırılması disiplinci iktidarın hiyerarşikleştirilen, gözetleyen, ödüllendiren ve cezalandıran yapısıyla da uyumludur. Öğretmen, okulda bakışlarıyla öğrencileri sınıflandırarak mekânı, “canlı tablolara” dönüştürmektedir.

Disiplinler “hücreleri”, “yerleri” ve “sıraları” örgütlerken, karmaşık mekânlar imal etmektedirler; bunlar hem mimari hem işlevsel hem hiyerarşıktirler. Bunlar sabitleştirmeyi sağlayan ve dolaşıma olanak veren mekânlardır; bireysel parçalar ayırmakta ve işlemsel bağlantılar kurmaktadır; yerleri belirlemekte ve değerleri işaret etmektedirler; bireylerin itaatini garanti altına almaktadırlar, ama aynı zamanda en iyi zaman ve hareket ekonomisini de garantilemektedirler (Foucault, 2006a, 224).

Okul mekânının tanzimi, disiplinci iktidarın bireylere yönelik tahakkümüne, kitlelerin yönetilmesine ve bireylerin öznelliklerinin belirlenmesine yol açmaktadır. Mekânın tanzim edilmesi ile mimarinin ideolojisi disiplinin hücresel örgütlenmesi aracılığı ile pekişmektedir. Örneğin, okuldaki kürsüler, koridorlar, sıralar, sınıflar, bahçe ve bahçe duvarı ile okul içi aktörlerin (okul yöneticileri, öğretmenler, öğrenciler, temizlik görevlisi) hiyerarşik konumları mekânın disiplinci yapısını oluşturan bileşenler olarak konumlanırlar. Diğer yandan, okul kurumunda mekânın organizasyonu kendini okulun kapılarını belirli özelliklere sahip olmayanlara kapatması, öğrencilerin dış dünya ile bağlarını yalıtması ile pratik etmekte, böylelikle okulun türdeş (homojen) bir yer, iç dünya olarak kalmasına yol açmaktadır (Yeğenoğlu, 2006). Disiplinci iktidar, okuldaki mekânsal yerleşimlerin belirlenmesi ve dağıtılması ile eş zamanlı olarak iktidar işleyişi açısından birleştirme işlevini de gerçekleştirerek okuldaki disiplinin işleyişini mümkün kılmaktadır.

Disiplin mekânsal dağıtımlar açısından hüreseldir, faaliyetlerin şifrenmesi bakımından organiktir, zamanın birikimli hâle getirilmesi sayesinde oluşumsaldır, güçlerin birleştirilmesi sayesinde ise birleştiricidir. Aynı zamanda disiplin dört farklı teknik kullanmaktadır: *tablolar* inşa etmekte, *manevraları* hükme bağlamakta, *icraatlar* dayatmakta ve *taktikler* düzenlemektedir (Foucault, 2006a, 250).

Disiplinci iktidarın mekânın düzenlenmesi dışında en önemli teknolojisi zaman ve faaliyetlerin denetimidir. Bu teknoloji, bireylerin belirli bir uzamda günlük aktivitelerinin ve bu aktivitelere yönelik tanzim edilmiş zamanın denetimini içerir. Zamanın düzenlenmesi eski bir mirasa sahiptir. Bu kilise, manastır ve dinî tarikatlardan gelen bir mirastır. Foucault'ya göre (2006a) ilkokullarda zamanın bölünmesi olağan bir durum olmuş ve faaliyetler hemen tepki verilmesi zorunlu olan emirlerce kuşatılmıştır. Okullardaki aktivitelerin ne zaman yapılacağı önceden belirlenmekte ve çocuklara zamanı bu belirlenime göre ayarlamaları gerektiği telkin edilmektedir. Okul, tıpkı hapisanelerde ve fabrikalarda benzeri olduğu şekilde belirli zaman aralıklarında programlanmış aktivitelerin yapılmasını mümkün kılan ve verimlilik olarak addeden bir kapatılma kurumu olarak kendini icra eder. Bu denklemde zaman, faaliyetlerin denetiminde eylemin zamansal yoğunlaşması, beden hareketlerinin sürelerle bölünmesi, belirli aralıklarla organize edilmesi ve bu şekilde bireyin disiplin altına alınması olarak konumlanır. Zaman, disiplinci iktidarın bireye yönelik tahakkümünü bedene belirli aralıklarla tatbik edebileceği hareketler ve eylem kümesinin sınırlarını çizerek derinleştirir.

Eylem unsurlarına bölünmüştür; beden, kol ve bacakların, eklemlerin konumu tanımlanmıştır; her harekete bir yön, bir genişlik, bir süre tahsis edilmiştir; bunların birbirlerini izleme düzeni hükme bağlanmıştır (Foucault, 2006a, 229).

Okulda zamansal yoğunlaşma neticesinde beden ile jestin uyumu güçlü bir disiplini var etmektedir. Zamanın iyi kullanılmasına imkân tanıyan bedenin iyi kullanımında, hiçbir şey yararsız, aylak, başıboş bir şekilde olmamalıdır. Her şey talep edilen hareketin desteği olmak zorundadır. Disiplinli beden, ufak bir hareketin işlemsel bağlamını oluşturmaktadır (Foucault, 2006a). Beden-nesne eklemlenmesi, göz, dirsek, parmak vb. bedensel unsurlar ile kalem, silah, namlu vb. nesnelere bütüncül bir ilişkisini ifade eder. Disiplinci iktidar, bireyin bedeni ile kullandığı nesne arasındaki temasın tüm sathına sızıp beden ile nesneyi birbirine bağlar. Bu ilişkiden beden-makine, beden-

alet, beden-silah bütünü meydana gelir (Foucault, 2006a). Burada bireyin bedeni ile nesnenin üst düzey ilişkisi ve uyumu beden in aletsel şifrenmesidir. Böylelikle, zamanın ve faaliyetlerin denetiminde zamanın yararlı ve iyi kullanılması disiplinin ekonomisini oluşturmaktadır. Disiplinci iktidar, zamanı iyi ve yararlı kullanan üretici ve yararlı bedenlere ihtiyaç duymaktadır. Okulda öğrencilerin öğretmenlerinin emirlerine, teneffüs sürelerine, zil seslerine uyumlu davranışlar göstermesi zamanın disiplinli kullanımı açısından önemlidir. Öğrencinin bütün hareketleri belirli bir programa göre düzenlenmekte ve farklılaşan dizilere bölünerek bedeni disipline altına alınmaktadır (Temir, 2013).

Gözlem ve Kayıt: İyi Terbiye Araçları

Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*'nun (2006a) üçüncü kısmında *hiyerarşik gözetleme, normalleştirici yargı ve sınav* alt başlıklarında “iyi terbiye etmenin araçları”nı değerlendirmektedir. Bu disiplinci teknikler, iktidarın baskı ve rıza mekanizmalarını üretmelerinin yanı sıra bireyin yararlı ve iyi olmasına da imkân tanımaktadır. Hiyerarşik gözetleme, okul kurumunda mekânı, zamanı ve faaliyetlerin denetimine olanak verecek şekilde düzenlenmekte ve denetimin ince ve analitik bölmeler yoluyla organize oluşu ile gerçekleşmektedir. Örneğin, okulların mimarisi koridorlar boyunca konumlanmış hücre odaları şeklindeki sınıflardan, tek ve omuz hizasına konumlanmış camlardan oluşan koridora bakan pencerelerin yer aldığı sınıf kapılarından, belirli sayıda sınıfın kontrolünün yapılabileceği şekilde konumlanmış yönetici veya görevlilerin ofislerinden, yöneticilerin ve sorumluların öğrencilerin yemek tüketim tercih ve alışkanlıklarını görebilecekleri şekilde organize olmuş yemekhanelerden oluşmaktadır (Foucault, 1984). Disiplinci kurumlar, bir hâl ve gidiş mikroskobu gibi işleyen bir mekanizma yaratmaktadırlar. Bu mekanizmaların gerçekleştirdikleri analitik ve ince bölmeler, bireyleri çevreleyen bir gözlem, kayıt ve terbiye aygıtını var etmektedir (Foucault, 2006a). Gözlem, kayıt ve terbiye aygıtının işlerliğini Pike (2008) şu örnek ile çerçevelemektedir: öğrencilerin yemek yeme alışkanlıklarının kameralar, ödeme sistemleri ile gözetlenmesi, hangi yemekleri tükettikleri, hangi yemekleri çöpe sıyırdıkları, tabaklarındaki yemeklerin neler olduğunun velilerine bildirilmesi, yenilmeyen yemeklerin eve götürülmesinin talep edilmesi gibi bir dizi tüketim pratiğinin kontrolü ile öğrenciyi yemek israfının öğütlediği bir söylemin içine dahil etmektedir. Diğer disipline etme biçimi ise öğretmenin öğrenci hakkındaki düşüncesini ona dayatarak öğrencinin öznelliğini belirlediği bir işleyiştir. Bu dayatmada tehlikeli olan ise denetleme, gözetleme ve sınıflandırma mekanizmasının devamlılık arz edecek şekilde işler halde olmasıdır (Asan, 2013). Normalleştirici yargıda ise, daha çok ödüllendirme ve cezalandırma

işler haldedir fakat, cezalandırma normalleştirici yargıda daha ön plandadır. Cezalandırma pratiği ıslah edicilik, idmanlılık, düzelticilik vd. disiplinci tekniklerle birlikte ifade edilir. Ödüllendirme pratiğinde ise cezalandırmanın tersi bir durum söz konusudur. Cezalandırma ve ödüllendirme ile normalleştirici yargı mertebelendirmeye olanak sağlarken aynı zamanda hiyerarşiye tabi olmanın şartlarını da var etmektedir. Bu bağlamda normalleştirimin iktidarı, bireylere homojenliği dayatmaktadır fakat, seviyelerin belirlenmesi, farklılıkların ölçülmesi, özelliklerin sabitlenmesi ve farklılıkların birbirlerine bağlanarak yararlı hâle getirilmesine imkân tanıyarak, bireyselleştirmeyi etkin kılmaktadır (Foucault, 2006a). Normalleştirici yargı ile hiyerarşik gözetimin müşterekleştiği nokta sınavlardır. Sınavlar, değerlendirme, cezalandırma ve sınıflandırmayı işleten bir tekniktir. Bireyler arasındaki hiyerarşik ilişkileri, homojenleştirmeyi ve normalleştirmeyi belirlemekte ve pekiştirmektedir. Sınavlar, bireyselliği belgeleyerek kayıt altına almakta, sözlü ve yazılı derecelendirme ile bireyi bir bilgi nesnesine dönüştürmektedir. Bu nedenle sınav, kendisiyle birlikte bir iktidar icraatını bir bilgi oluşumu tarzına ekleyen büyük bir mekanizmayı işletmektedir (Foucault, 2006a). Okullarda öğrenciye yönelik gerçekleştirilen kayıt, terbiye ve gözlem teknikleri, panoptikonun bireyler üzerindeki tahakkümünün işler hale gelmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda panoptikon, okullardaki daha büyük ve yaygın bir denetim ve gözetim aygıtının örgütlenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada Foucault'nun *Hapishanenin Doğuşu* (2006a) adlı eserinde iktidar tipinin değişimiyle birlikte ortaya çıkan kapatılma kurumları ele alınmaktadır. Bu kapatılma kurumlarından okulun panoptik bir aygıt olarak normu öğrencilere dayatırken onları hem özneleştirmekte hem de nesneleştirmekte oluşunun çerçevesi çizilmektedir. Gözetim toplumunda (panoptikon) bireylerin yaşam biçimlerinin belirli normlar çerçevesinde olması gerekmekte, okul öncesinden başlayarak çocukların toplumsal normlara uyum sağlaması talep edilmektedir. Bu normlara uyum sağlamayan öğrenciler, diğer öğrenciler ve öğretmenlerin nezdinde “uyumsuz”, “anormal” ve “öteki” olarak damgalanmaktadır (Foucault, 2005b). Gözetim ve denetimin bireyin kendisi tarafından gerçekleşmeye başlaması öğrencilerin gönüllü ve aktif olarak uygun ve uygun olmayan davranışları kodlamaya, norm olarak kabul etmeye ve kendilerini bu sınırlar doğrultusunda yönlendirmesiyle devamlılık göstermektedir. Öğrenciler böylelikle denetim ve gözetimin kültürünün içerisinde toplumsallaşarak gözetlenen ve gözetilen olmayı öğrenmektedir (Hope, 2013). Kendi kendilerinin denetleyicisi olmayı öğrenen öğrenciler, dışsal denetim unsurlarının yokluğunda dahi onları yaratımın ve etkisinin

devamlılığını sağlamayı öğrenmektedir. Bu açıdan okul kurumu, kendi alanının dışına taşarak bireylerin birbirlerini denetleme ve izleme koşullarını toplum içerisinde geniş bir sahaya yaymaktadır. Okuldaki disiplin ve denetim mekanizmaları ile en yakınındaki insana bile güven duymayan, eleştirel dışunme becerileri sekteye uğramış, kendi çıkarını ön planda tutan özne var edilmektedir. Günümüzde otoriter devletler de gücü elinde tutmak için herkesin birbirine kuşku ile baktığı ve bir diğerinin polisi olduğu toplumların inşasını talep etmektedir. Bu talebin karşılanmasında uzun yıllara dayanan bir enformasyon süreci gerekmektedir. Okullar, bütün bu pedagojik süreç boyunca anormal, farklı, öteki, uyumsuz olan bireyleri eleyerek veyahut norma uyum sağlamasına imkân tanıyarak kendi normunu dayatmaktadır.

Okul kurumunda gözetimsel bir bakışa maruz kalan sadece öğrenciler değildir, öğretmenler de gözetim ve denetimin uğrağıdırlar. Dussel (2010), George Steiner'e referans ile öğretmen bedeninde cisimleşmiş açık ya da kapalı iktidar formlarını açıklamaktadır. Foucault için iktidar oyununun merkezi konumunda beden yer almaktadır. Beden, normallik kalıplarının şekillendiği, tabi olmak ve itaat etme ilişkilerinin kurulduğu, devam ettirildiği meca olarak konumlanmaktadır (Dussel, 2010). Öğretmen psikolojik, sosyal ve fiziksel güç formları ile ödüllendirmeye, cezalandırmaya, dışlamaya, yok saymaya muktedirdir. Bunun yanı sıra öğretmenin hem kurumsal hem karizmatik otorite formları ile donatılmış olması, onun çoklu iktidarı muhafaza edişinin hem kurumsal hem de bireysel formda gerçekleştiğini göstermektedir. Eğitim yöneticilerinin gizli kalmış, örtük tahakküm ilişkilerini görünür hale getirmesi; bilgi ve iktidar ilişkileri ile baskı teknikleri hususunda farkındalık sahibi olmaları daha insanî ve adil bir dünya için hayati önem taşımaktadır (şentürk ve Turan, 2012). Eğitim alanı belirli ön kabullerle şekillendiğinden öğretmenler/öğretmenlik mesleği de bu ön kabullerin etrafında kurgulanmıştır. Bu ön kabulleri (resmî ideolojileri, yapısal problemleri vb.) sorgulayabilmesi için öğretmenlerin özdüşünümsel yetkinliklerinin üst bilişsel düzeyde olması gerekmektedir. Çünkü, öğretmenlerin özdüşünümsel yetkinliklerinin gücü, eğitim ve öğretim faaliyetlerini doğrudan etkilemektedir. Okul kurumunda en etkili aktörlerden biri olarak öğretmenler baskı, itaat ve rıza ilişkilerinin merkezinde yer almaktadırlar. Bu iktidar ilişkilerinin farklı aktörlerce nasıl ve ne yoğunlukta icra edileceğini yönlendirme kudretine de sahiptirler. Okul kurumundaki disiplin ve denetim teknolojileri ise, öğretmenlerin büyük bir etkinlik alanı olarak eğitim ve öğretim faaliyetlerini tanzim etmektedir.

Kapatılma kurumu olarak okul, bireyleri bir gözetim altına yerleştirmekte, onları aynı zamanda yazı şebekesinin içine koymakta, bu bireyleri onları

yakalayan ve saptayan belgelerin tüm kalınlığı içine bağlamaktadır (Foucault, 2006a, 280). Disiplinci iktidarın birey üzerindeki tahakküm biçimleri, kapatılma kurumlarının işleyişi, özneleşme-nesneleşme süreçleri, normalleştirme-gözetim-denetim mekanizmaları eğitimi var eden ve şekillendiren yapı ve niteliklerdir. Disiplin kurumlarında zamanın, faaliyetin, beden, davranışın tümü mikro ceza uygulamalarına tabi olarak işlemekte ve normalleştirici yargı unsurları ile bu tabiiyet ilişkisi pekiştirilmektedir. Normalleştirici yargı unsurlarının disiplin işleyişini daimî kılışı karşılaştırma, farklılaştırma, hiyerarşikleştirme, homojenleştirme ve dışlama mekanizmaları üzerinden gerçekleşmektedir. Karşılaştırılan birey, fark-benzerlik üzerinden tanımlanmaya başlamakta, fark ve benzerliklerin kabul gören normatif söylemler üzerinden hiyerarşik dizilimi yapılmakta, tanımlanabilen birey homojenleştirilmekte ve dışlamanın nedenleri ve koşulları da belirlenmektedir. Böylelikle normalleşme süreci kendini işletmektedir. Son olarak denetleme (tetkik) gözlemci bir hiyerarşinin ve normalleştirici bir yargının tekniklerini birleştirmektedir (Foucault, 1984). Okul kurumunda yerleştirme ve saptama okul öncesinden başlamakta ve pedagojik mesai ile süreklilik kazanmaktadır. Bir öğrencinin sınıfı, şubesi, numarası vd. kodlamalar onun öznelliğini inşa etmenin temel taşlarıdır. Öğrencinin not sistemi, sınıfı geçme ve sınıfta kalma pratikleri ile sınıflandırılarak, elenerek, düzeltilerek belirlenmesi belli bir norm hiyerarşi içinde ehlileştirilmesine yol açmaktadır. Bu durum rekabete ve güce dayalı ilişkilerin küçük yaşlardan çocuklara aktarımını da doğallaştırmaktadır. Okuldaki sınavlar, ödüller ve cezalar rekabetçi ilişkilerin pekiştirilmesinde büyük rol oynamaktadır. Öğrenci, bütün bu pedagojik mesai sürecinde güç ilişkilerini içselleştirerek toplumsal değil, bireysel geleceğine yatırım yapmayı uygun görür hale gelmektedir. Böylelikle, okulda öğrencilerin direniş ve dayanışma kültürlerinin karşısına set çekilerek yüklü bir gelecek kaygısı inşa edilmiş olacaktır. Okulda vuku bulan tabiiyet, rıza ve itaat ilişkilerinin psiko-politik ve ekonomik bakımdan da yorumlanması gerekmektedir. Okul, öğrenciler arasında farklı ırksal, cinsel ve sınıfsal farklılıkları görmezden gelerek eğitim ve öğretim sürecini işletmekte ve böylelikle normalleştirmeyi zamana yayarak etkin ve yoğun kılmaktadır.

Foucault'nun (2006a) eğitime yaklaşımı mikro ve makro iktidar ilişkilerini birbirine bağlayan bir sistematiği içermektedir. Okul kurumunda mikro-disiplin mekanizmaları olarak mekân, zaman ve faaliyetlerin denetiminden makro-disiplin mekanizmaları olarak iş gücünün verimi ve yurttaşlığın yaratımını ele alan nüfus-devlet-kapitalizm ilişkilerine bağlanmaktadır. Foucault'nun tarihleri normalleştirici (tıbbî, siyasî vb.) iktidar odakları tarafından önemli ölçüde tarihin ve modernlik söyleminin dışına itilen kesimlerin tarihinin

yazılmasına önemli katkılar sunarken, iktidara ilişkin düşünceleri de gündelik yaşamın her yerinde işleyen mekanizmaların işleyişinin analiz edilmesi ve anlaşılmasında önemli rol oynamaktadır (Işık, 2013). Okul hastane, hapisane, ordu, fabrika vd. kapatılma kurumları gibi bireylere belli normları dayatarak onları bireyselleştirip devlet için itaatkâr ve yararlı bir yurttaş dönüştürmektedir. Panoptikon toplumunda kapatılma kurumu olarak okulun eleştirisi, denetim, disiplin ve gözetim mekanizmalarının mikro ve makro iktidarlara ilişkin ortaya koymak zorundadır. Okul kurumu, hem “devletin ideolojik aygıtı” (Althusser, 2006) hem de mikro ve makro iktidar ilişkilerinin bir uygulayıcısı olarak bireyin çok yönlü kuşatılmasını talep etmektedir. Böylelikle öznenin direniş ve dayanışma imkânı kısıtlanmaktadır. Okul kurumuna ilişkin kültürel ve ekonomik yeniden üretimi kuramları da göz önünde bulundurursak okul, aileden miras sınıfsal ve kültürel imtiyazı yeniden üretmektedir. Bu yeniden üretim sürecinde özel ya da kamu fark etmeksizin iktidar ilişkilerinin uygulayıcısı olarak okul, öğrenciler üzerinde tahakküm sistemini yaratmaktadır. Okul sosyal imtiyazları (ayrıcalık) dikkate almadan bireysel yeteneklere göre bir değerlendirme yaptığını iddia ettiğinde yetenek ile kültürel miras arasında kurulan gizli uzlaşmayı görmezden gelmektedir (Göktürk ve Ağın, 2020, 332). Okul kurumuna atfedilen nitelikli işgücünün ve yurttaş yetiştirme görevi sınıfsal, ırksal ve kültürel yeniden üretimin gerçekleşmesine yol açmaktadır.

Bu makalede yer alan tartışmaları da dikkate alarak sunulabilecek güncel araştırma önerilerini şu şekilde özetleyebiliriz: Covid-19 pandemisi ile birlikte eğitim-öğretim sürecinin uzaktan eğitim uygulamaları üzerinden gerçekleşmesi eğitim alanındaki gözetim-denetim-değerlendirme süreçlerinde yeniden yapılanmanın önemi ve gerekliliğine dair bir gündem yaratmıştır. Uzaktan eğitim ile birlikte eğitim-öğretim alanındaki bu yeniden yapılanma sürecinin temel bileşenlerinin neler olduğunun ve alanda nasıl işlerlik kazandığının analizinin yapılması önemlidir. Bu kapsamda nitel ve nicel çalışmaların yapılması pandemi süreci ile birlikte dijital eğitim araçlarının iktidar ilişkileri ve ağlarının yeni formlarını nasıl formüle ettiğinin anlaşılması açısından da önem kazanmaktadır. Covid-19 pandemi süresince eğitime erişim noktasında eşitsizliklerin varlığı daha görünür olmuştur. Okul terk oranlarının çok yüksek düzeyde olduğu, yoksullaşmanın derinleştiği, nitelikli eğitime erişimin sağlanamadığı pandemi döneminde okulun ve eğitimin işlevi yeniden değerlendirilmelidir. Panoptikon sonrası çalışmaları da içeren dijital öğrenme, artırılmış gerçeklik, yapay zekâ, metaverse vd. teknolojik uygulamaların öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine, rıza ve itaat pratiklerine etkisi sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan incelenmelidir.

KAYNAKÇA

- Althusser, L. (2006). Ideology and ideological state apparatuses. A. Sharma ve A. Gupta (Editörler). *The anthropology of the state: a reader* içinde (ss. 86-112). CA: Blackwell.
- Asan, T. H. (2013). *Türk eğitiminde iktidar-eğitim ilişkileri ve insan yetiştirme politikalarının Michel Foucault'nun panoptikon metaforuna göre incelenmesi (1975-1946)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Baker, U. (2018). *Kanaatlerden imajlara: duygular sosyolojisine doğru*. (H. K. Abuşoğlu, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bentham, J. (1995). Panopticon (Preface). Miran Bozovic (Editör). *The Panopticon writings* içinde (ss. 29-95). London: Verso.
- Canyurt, D. (2020). İktidarın gücünün gözüktüğü yer: İzleme ve disiplin. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 197-208.
- Deacon, R. (2006). Michel Foucault on education: A preliminary theoretical overview. *South African Journal of Education*, 26(2), 177-187.
- Dussel, I. (2010). Foucault and education. Michael W. Apple, Stephen J. Ball ve Luis Armando Gandin (Editörler). *The routledge international handbook of the sociology of education* içinde (ss. 27-36). London: Routledge.
- Etymonline (2022). Panopticon.
https://www.etymonline.com/search?q=panopticon&ref=searchbar_searchhint
- Foucault, M. (1984). The means of correct training. Paul Rabinow (Editör). *The Foucault reader* içinde (ss. 188-206). New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (2000). *Büyük kapatılma*. (I. Ergüden ve F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın gözü*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Foucault, M. (2005a). *Entelektüelin siyasi işlevi*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2005b). *Özne ve iktidar*. (I. Ergüden ve O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2006a). *Hapishanenin doğuşu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Yayınları.
- Foucault, M. (2006b). *Kelimeler ve şeyler*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Yayınları.
- Foucault, M. (2010). *Cinselliğin tarihi*. (H. U. Tanrıöver, Çev.). Ankara: Ayrıntı Yayınları.
- Göktürk, D. ve Ağın, E. (2020). Okul kurumunun kültürel-toplumsal eşitsizlik ve imtiyazların yeniden üretimindeki rolüne ilişkin bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 53(1), 329-354.
- Gülşahin, M. K. (2019). *Özel eğitim okulu yapılarının Michel Foucault'nun iktidar kuramı çerçevesinde incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Güneş, D. C. (2015). Ruh bedenini hapishanesidir: Michel Foucault. *Ekev Akademi Dergisi*, 19(64), 59-72.
- Hope, A. (2013). Foucault, panopticism and school surveillance research. Mark Murphy (Editör). *Social theory and education research: understanding Foucault, Habermas, Bourdieu and Derrida* içinde (ss. 35-52). London: Routledge.
- Hope, A. (2018). Foucault, panoptisizm ve okul gözetimi araştırması. Mark Murphy (Editör). *Sosyal teori ve eğitim* içinde (ss. 63-89). (M. Korumaz ve Y. E. Ömür, Çev.). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Işık, S. (2012). Foucault'da iktidar, özgürlük ve direniş. *Ekev Akademi Dergisi*, 51, 103-114.
- Işık, S. (2013). Foucault'nun Marksist tarih, iktidar ve ideoloji eleştirisi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 131-158.

Jardine, G. M. (2005). *Foucault and education*. New York: Peter Lang.

Keskin, F. (2022). *Michel Foucault'da etik ve jeneoloji (soybilimi) kavramları*. <https://www.cafrande.org/michel-foucaultda-etik-ve-jeneoloji-soy-bilimi-kavramlari-ferda-keskin/>

Karademir, A. (2015). Foucault ve cinsellik deney(im)i kurgusu. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 2, 86-100.

Karademir, A. (2018). Foucault ve ulusalcılık. *Kaygı*, 30, 159-171.

Oranlı. İ. (2012). Biyo-politikanın doğuşu ve Foucaultcu eleştirisi. *Cogito*, (70-71), 39-53.

Pike, J. (2008). Foucault, space and primary school dining rooms. *Children's Geographies*, 6(4), 413-422. DOI: 10.1080/14733280802338114

Selwyn, N. (2011). 'It's all about standardisation' – Exploring the digital (re) configuration of school management and administration. *Cambridge Journal of Education*, 41(4), 473-488. DOI: 10.1080/0305764X.2011.625003

Şentürk, İ. ve Turan, S. (2012). Foucault'nun iktidar analizi bağlamında eğitim yönetimine ilişkin bir değerlendirme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18(2), 243-272.

Temir, R. (2013). *Michel Foucault'nun disiplinler iktidar bağlamında gizli müfredat ve disiplin üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi, Uşak.

Yeğenoğlu, M. (2006). *Michel Foucault'da eğitim ve öznellik*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.